Формування у майбутніх учителів базових знань з педагогіки //Наукова школа: центр професійної підготовки педагогічних кадрів: Науковий збірник /За ред. проф. Дубасенюк О.А. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – С.41-63. (1,0 арк.)

Антонова
Олена Євгеніївна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БАЗОВИХ ЗНАНЬ З ПЕДАГОГІКИ

Соціально-економічні перетворення в Україні зумовлюють необхідність реформування всіх галузей освіти, що ставить перед вищою педагогічною освітою нові завдання щодо підвищення ефективності теоретичної підготовки майбутніх учителів як основи їх професійної компетентності. Серед пріоритетних напрямів реформування вищої школи важливе місце посідають питання оновлення змісту базової педагогічної освіти; запровадження ефективних педагогічних технологій; створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення вищої школи. Реалізація цих планів вимагає глибокого реформування змісту, форм, методів підготовки педагогічних працівників усіх ланок освітньої галузі. Особливого значення для підвищення наукового рівня педагогічної підготовки майбутнього вчителя, її впливу на шкільну практику набуває розвиток та поглиблення теорії педагогічних знань.

Фундаментальна теоретична підготовка значно розширює професійний кругозір учителя, дозволяє цілісно бачити будь-яку навчально-виховну проблему, знаходити її оптимальне рішення. Грунтовні знання з теорії педагогіки допомагають майбутньому вчителю осмислювати сутність педагогічних явищ та закономірностей формування особистості; визначати стратегію і тактику практичних дій при розв′язанні кожного з педагогічних завдань; переводити теоретичні ідеї у площину практичних дій; озброюють ефективними способами самопідготовки та самоконтролю.

Крім того, багатовимірне бачення сучасного навчально-виховного процесу, основою якого є глибоке володіння педагогічними теоретичними знаннями, сприяє усвідомленню перспективних тенденцій та завдань сучасної школи і педагогічної науки загалом; допомагає орієнтуватися у нових концепціях, теоріях, ідеях, технологіях; озброює педагога системою науково-педагогічних та дослідницьких методів аналітико-синтетичної діяльності; забезпечує ефективність проектування цілей, завдань, форм та методів навчально-виховного процесу та педагогічної діяльності вчителя; дозволяє моделювати педагогічні ситуації та аналізувати шляхи їх розв’язання.

Існуюча до цього часу у вищих закладах освіти традиційна система навчання характеризується вербальністю, стереотипністю, знеособленістю викладання педагогіки, що викликає ряд суперечностей, зокрема:

- між зростаючими потребами сучасної школи у професійній компетентності вчителя та якістю його фахової підготовки;
- між посиленням інтелектуалізації праці педагога та недостатнім рівнем науково-педагогічної підготовки майбутнього вчителя;
- між соціальним замовленням щодо професійної підготовки вчителя та рівнем сформованості у нього базових педагогічних знань.

Проблема теоретичної підготовки вчителя знаходиться і завжди знаходилася у центрі уваги провідних вчених - педагогів і психологів - минулого і сучасності. Перші спроби осмислення та впорядкування емпіричного педагогічного матеріалу зроблені ще в працях Я.А.Коменського, А.Дістервега, Й.Г.Песталоцці, К.Д.Ушинського. Значний внесок у розв'язання проблеми впорядкування системи педагогічних знань, створення понятєво-термінологічного апарату сучасної педагогічної науки, виділення базових знань курсу педагогіки для студентів вищих навчальних закладів зроблено Ю.К.Бабанським, В.Є.Гмурманом, С.У.Гончаренком, О.С.Дубинчук, І.А.Зязюном, Н.В.Кузьміною, Ф.П.Корольовим, В.В.Краєвським, І.П.Підласим, П.К.Холмогорцевим, М.Д.Ярмаченком та ін. Над проблемою розвитку педагогічної термінології у професійній підготовці вчителя продовжують працювати В.С.Безрукова, Б.З.Вульфов, Б.Т.Лихачов, В.І.Лозова, В.І.Луговий, В.В.Сагарда, А.А.Сбруєва, В.А.Семиченко, С.О.Сисоєва, В.А.Сластьонін, Г.В.Троцко та ін. Великого значення теоретичній підготовці вчителя надають В.І.Журавльов, Ю.Н.Кулюткін, Н.В.Кузьміна, Г.С.Сухобська та ін. Методологічне значення для вивчення проблеми розвитку теоретичного мислення у майбутніх учителів мають положення, викладені у працях Л.С.Виготського, П.Н.Гальперіна, В.В.Давидова та ряду зарубіжних дослідників, зокрема Б.С.Блума, Дж. Брунера, Е.Стоунса, Л.С.Шульмана та ін.

У дослідженні викладено результати вивчення історичного аспекту проблеми становлення системи педагогічних знань; виділено і охарактеризовано основні етапи розвитку науково-педагогічної думки; простежено еволюцію головних компонентів знань педагогічної науки; проаналізовано різні підходи до створення структури педагогічних знань; визначено поняття «базові знання з педагогіки»; виділено провідні компоненти навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння майбутніми вчителями базовими знаннями з педагогіки.

Логіка наукового пошуку була зумовлена цілями і завданнями дослідження, які вимагали детального вивчення двох напрямів досліджуваної проблеми, а саме:

- аналіз історико-педагогічного та сучасного аспектів процесу становлення і розвитку базових знань з педагогіки, їх змісту та логіко-структурної залежності;

- аналіз змісту, структури та побудови процесу формування у майбутніх учителів базових знань з педагогіки.

Вивчення еволюції науково-педагогічної думки дозволило виділити три головні періоди процесу становлення педагогічних знань, виходячи із ступеня наукової розробленості їх основних компонентів:

І етап, **донауковий**, тривав до XVII століття і характеризувався: а) накопиченням значного фонду емпіричного матеріалу у вигляді окремих розрізнених педагогічних відомостей, які фіксувались у формі вірувань, правил, вимог, традицій, звичаїв, обрядів, що складають нині основу народної педагогіки; б)першими спробами теоретичного осмислення емпіричного навчально-виховного досвіду у філософських трактатах.

ІІ етап, **концептуальний,** тривав від кінця XVII до початку XX століття і характеризувався: а) створенням окремих теоретичних концепцій виховання й освіти при домінуючій ролі теорії навчання; б) накопиченням фактичного матеріалу і досвіду педагогічної діяльності, які створили науково-теоретичне підгрунтя для виявлення педагогічних закономірностей та подальшого узагальнення і систематизації педагогічних знань; в)виділенням та обгрунтуванням провідних компонентів науково-педагогічних знань (принципів, методів, форм організації навчально-виховного процесу). Проте аналіз літератури свідчить про відсутність чіткого розмежування сфер діяльності процесів виховання і навчання; ототожнення понять «виховання», «навчання», «освіта»; неможливість цілісної розробки наукових основ педагогіки в контексті рівня розвитку науки того часу.

ІІІ етап, **системний**, триває з початку XX століття і характеризується: а) високим рівнем узагальнення, систематизації та структурування педагогічних емпіричних знань, одержаних у результаті проведення численних педагогічних експериментів; б)подальшим розвитком категорійного апарату науки; в)створенням цілісних науково обгрунтованих систем організації навчально-виховного процесу; г) становленням педагогіки як наукової системи.

Отже, становлення системи педагогічних знань відбувалося упродовж тривалого періоду часу поетапно, і кожен період характеризувався домінуванням того чи іншого типу освіти, становленням та розвитком певних компонентів наукових знань, формуванням структури самої педагогічної науки (див. Табл. 2).

Таблиця 2

Становлення та розвиток основних компонентів науково-педагогічних знань

Етапи становлення знань	**Головні компоненти педагогічних знань, які набували розвитку у певні періоди**	**Основні педагогічні поняття**
І етап – *донауковий*	Емпіричні факти, основні поняття	Виховання, навчання

II етап – *концептуальний*	Емпіричні факти, основні поняття, окремі теорії, ідеї, концепції, принципи, форми та методи навчання та виховання	Виховання, навчання, освіта, розвиток
III етап – *системний*	Емпіричні факти, основні поняття, теорії, ідеї, концепції, закони, закономірності, принципи, форми та методи навчання та виховання, логіко-структурна залежність основних компонентів науково-педагогічних знань	Виховання, освіта, навчання, розвиток, самовиховання, самоосвіта, саморозвиток, виховні відносини

На основі аналізу сучасної науково-педагогічної літератури, зокрема робіт С.У.Гончаренка, В.В.Краєвського, Б.Т.Лихачова, В.І.Лозової, В.Оконя, В.О.Онищука, І.П.Підласого, В.М.Полонського, Н.Є.Мойсеюк, М.М.Скаткіна, Г.В.Троцко, М.Д.Ярмаченка та ін., за допомогою методу контент-аналізу було виділено головні структурні компоненти науково-педагогічних знань, а саме: 1) категорійний апарат педагогіки; 2) педагогічні теорії; 3) факти педагогічної дійсності; 4) педагогічні закони, закономірності, принципи; 5) знання про способи педагогічної діяльності вчителя-вихователя.

Проте, вивчення сучасного стану професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя свідчить про те, що система знань педагогічної науки є значно ширшою, аніж їх комплекс, що включений у нормативні курси педагогіки вищої школи. До програми педагогічної підготовки майбутнього вчителя входять лише ті головні положення науки, теорії і методики виховання та навчання, засвоєння яких дозволяє студентам будувати для себе систему наукової інформації, що є необхідною для професійної підготовки педагога-вихователя. Зміст базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя безпосередньо залежить від рівня розробки загальної теорії педагогіки, який суттєво впливає на структуру і обсяг тих основних положень науки, що включені до програми підготовки студентів.

Виходячи з названих положень та враховуючи наведені вище результати аналізу наукових джерел, у дослідженні сформульовано визначення поняття «базові знання з педагогіки». **Базовими знаннями з педагогіки** називаємо структуровану сукупність основних педагогічних понять, теорій, концепцій, законів, закономірностей, принципів, способів педагогічної діяльності, етичних норм, цінностей та професійних спрямувань майбутнього вчителя, які необхідні для здійснення навчально-виховного процесу в середніх закладах освіти і передбачені нормативними документами як складова державного стандарту вищої школи, що затверджена Міністерством освіти України. Характерною особливістю базових знань з педагогіки є обов'язковість включення їх до програми з педагогіки для студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Другим суттєвим аспектом досліджуваної проблеми є вивчення сучасного стану базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Аналіз наукових

праць, спрямованих на підвищення ефективності професійної педагогічної підготовки майбутнього вчителя (зокрема, робіт О.А.Абдулліної, А.В.Берестовської, М.Ф.Казакової, Є.В.Кондратенка, В.В.Пустовойтова, М.В.Романової, В.В.Штиха та ін.) свідчить про те, що існуюча до цього часу у вищому навчальному закладі традиційна система викладання педагогіки не відповідає тим вимогам, які ставить суспільство перед сучасним вчителем, формує інтелектуального споживача, пасивного виконавця. Майбутні вчителі не вміють застосовувати одержані знання у практичній діяльності, що свідчить про відсутність у студентів глибоких знань про сутність головних педагогічних процесів, явищ, понять, законів, закономірностей. Тому теоретико-методологічна підготовка з педагогіки майбутнього вчителя має бути побудована таким чином, щоб студенти оволодівали основами педагогічної теорії у процесі спеціально організованої діяльності шляхом застосування дослідницьких методів при розв'язуванні педагогічних задачних ситуацій. Така побудова навчального процесу формує евристичний стиль мислення студентів, створює необхідне підгрунтя для наступного творчого використання ними своїх педагогічних функцій, спонукає до самостійного дослідження тих чи інших педагогічних явищ.

Діяльність майбутнього вчителя, спрямована на оволодіння певною системою базових знань з педагогіки, передбачає оволодіння студентами під час навчання у вищому навчальному закладі комплексом педагогічних умінь, необхідних для їх професійної діяльності, а саме: гностичних, проектувальних, конструктивних, комунікативних, організаторських. Тому нагальною потребою стає перехід на новий рівень розвитку системи навчання педагогічних дисциплін у вузі, який характеризується активною взаємодією таких його складових, як модель спеціаліста, діяльність студента та дяльність викладача. Водночас, актуальним лишається подальше вдосконалення таких компонентів навчально-пізнавальної діяльності студентів щодо оволодіння системою базових знань з педагогіки, як мотиваційно-ціннісний, змістово-понятійний та операційно-діяльнісний.

Вивчення психолого-педагогічної літератури, зокрема наукових праць А.М.Алексюка, І.Д.Багаєвої, А.П.Берестовської, І.М.Богданової, С.У.Гончаренка, О.А.Дубасенюк, В.І.Журавльова, М.В.Кларіна, Н.В.Кузьміної, В.І.Лозової, Н.Г.Ничкало, О.С.Падалки, Н.В.Романової, О.П.Рудницької, Г.К.Селевка та ін. свідчить про перспективність та ефективність застосування технологічного підходу до процесу формування базових знань з педагогіки у майбутніх учителів. Педагогічні технології спрямовані на максимальну оптимізацію навчального процесу шляхом проектування цілей навчання, програмування діяльності викладача і студентів для забезпечення максимальної організованості і, як наслідок, досягнення необхідного результату.

Здійснений у аналіз провідних аспектів проблеми дозволив висунути припущення, що ефективність процесу формування у майбутніх учителів базових знань з педагогіки зростатиме за умов збагачення ціннісно-мотиваційної сфери студентів, структурування та систематизації змісту

навчального матеріалу, підвищення рівня розвитку операційно-діяльнісного компонента професійно-педагогічної діяльності під час вивчення курсу «Педагогіки».

Далі у дослідженні обгрунтовано експериментальну модель базової педагогічної підготовки вчителя; викладено результати експериментальної роботи; представлено технологію навчання студентів базових знань з педагогіки.

На основі узагальнення результатів теоретичного вивчення головних аспектів досліджуваної проблеми у дослідженні розроблена модель базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Підгрунтям для цього стала експериментальна модель, яка успішно застосовується у європейському співтоваристві протягом тривалого проміжку часу. Провідною ідеєю цього методу є усвідомлення того факту, що нове можна оцінити, лише виробивши власні критерії і порівнюючи нові педагогічні явища з попереднім станом системи та її ідеальною моделлю. Експериментальна модель складається з трьох компонентів, а саме: 1) *інформація* (інформативні показники стану системи); 2)*класифікація* (система критеріїв оцінювання); 3) *порівняння* стану системи з попереднім станом та ідеальною моделлю. Відповідно до означеної моделі були розроблені етапи експериментальної роботи:

І етап - конструювання ідеальної моделі базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя (аспект сформованості базових знань з педагогіки).

ІІ етап - визначення сучасного стану методологічної підготовки вчителя на основі розробленої ідеальної моделі (діагностичний експеримент).

ІІІ етап - введення у навчальний процес елементів іноваційної технології. Додатковий аналіз стану професійно-педагогічної підготовки вчителя через певний час за результатами випробувального експерименту.

IV етап - порівняння зрізів із використанням визначених критеріїв. Формування оцінного судження.

V етап - вибір варіантів побудови технології навчання студентів базових знань з педагогіки.

VI етап - рівневий аналіз результатів впровадження технології навчання.

На І етапі роботи, відповідно до експериментальної моделі, розроблена ідеальна модель базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя (аспект сформованості базових знань з педагогіки). Її побудова відображає загальну структуру педагогічної діяльності і містить чотири *блоки*, відповідно до визначених вище чинників.

Мотиваційний блок вміщує чинники, що спонукають учителів звертатися до системи соціальних та психолого-педагогічних знань в їх педагогічній діяльності, а також питання, які дають змогу осмислити важливість методологічних знань та їх використання у педагогічній практиці.

Аксіологічний блок містить показники, що характеризують емоційно-ціннісне ставлення вчителів до педагогічної теорії загалом та до системи базових знань з педагогіки зокрема.

Змістово-поняттєвий блок містить показники, що характеризують головні компоненти базових знань з педагогіки, ступінь їх значущості та рівень сформованості знань з різних розділів педагогіки у самооцінці вчителів.

Операційно-діяльнісний блок охоплює показники, які характеризують рівень сформованості у вчителів комплексних умінь оперувати базовими знаннями з педагогіки. Виділено п′ять основних груп умінь (виходячи із загальної структури педагогічної діяльності): гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські.

ІІ етап експериментальної роботи – *діагностичний експеримент* – складався з двох фаз:

1. Аналіз стану методологічної підготовки вчителя.

2. Аналіз традиційної теоретико-педагогічної підготовки студентів вищих навчальних закладів.

Перша фаза дослідження полягала в опитуванні педагогічних працівників (директорів шкіл та вчителів-предметників), яких було поділено на дві групи за рівнем продуктивності («високопродуктивні» та «малопродуктивні»). Аналіз результатів дослідження довів, що продуктивно працюючі педагоги будують свою навчально-виховну діяльність на основі базових знань з педагогіки у поєднанні із спеціальними знаннями; застосовують науковий підхід, використовуючи науково-педагогічні методи дослідження. Такий підхід до побудови своєї діяльності озброює вчителя ефективними методами самопідготовки та самоконтролю, що стимулює їх самостійність у процесі засвоєння педагогічних знань, формує евристичне мислення вчителя, створює необхідне підгрунтя для творчого виконання ним своїх професійних функцій, спонукає його до самостійного наукового пошуку.

У ході аналізу результатів дослідження було виявлено ряд **загальних тенденцій,** які дозволяють стверджувати про недостатній рівень методологічної підготовки вчителя. Зокрема, виділимо такі тенденції:

- *пріоритетність навчальної роботи над виховною*. Більшість респондентів надають перевагу важливості знань з фахового предмета (0,89) та методики його викладання (0,94), недооцінюючи виховну функцію педагога (0,80). Треба зазначити, що названа тенденція виявилася досить стійкою;
- *невідповідність у визначенні важливості володіння вчителем педагогічними знаннями та найбільш значущими мотивами*, що спонукають вчителів звертатися до педагогічної теорії. Найбільший дефіцит теоретичної бази відчувають вчителі у ситуаціях, що потребують глибоких знань психології учня (0,92), осмислення проблем та сутності педагогічного процесу (0,85), ефективного розв’язання педагогічної ситуації (0,85) тощо;
- *слабке володіння вчителями знаннями з розділів «Загальні основи педагогіки» (0,75) та «Школознавство» (0,65)*. Особливо недооцінюються респондентами важливість та необхідність володіння педагогом методами науково-педагогічних досліджень (0,67), що негативно відбивається на результативності навчально-виховного процесу;
- *недостатнє володіння вчителями комплексом гностичних (0,71),*

проектувальних (0,70) та конструктивних (0,70) умінь, які розглядаються нами як знання у дії. Це пов'язано з тим, що названі групи умінь є достатньо складним компонентом педагогічної майстерності і потребують високого рівня розвиненості педагогічного мислення, інтелектуальних умінь, прийомів (серед них уміння аналізувати, узагальнювати, порівнювати тощо).

Другою фазою діагностичного експерименту був аналіз традиційної методологічної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів, який проводився на базі Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Ізмаїльського державного педагогічного інституту. Результати дослідження підтверджують ті тенденції, що було виділено на попередньому етапі, а саме: виявлено певне відставання та недорозвиненість мотиваційної сфери майбутніх учителів щодо необхідності оволодіння основами педагогічних знань, яке впливає на подальший рівень розвитку у студентів визначених педагогічних знань та пов′язаних з ними умінь; недостатньо глибоко сформовані у студентів уявлення про сутність головних компонентів педагогічних знань, зокрема, про цілі, закономірності, принципи, форми, методи виховної та навчальної діяльності педагога. Останнє, в свою чергу, впливає на рівень розвитку професійного мислення студентів та на процес формування у них умінь, пов′язаних з аналізом, проектуванням, конструюванням елементів цілісного педагогічного процесу.

На основі результатів діагностичного експерименту, розроблено програму формування у майбутніх вчителів базових знань з педагогіки та проведено випробувальний експеримент з метою знаходження шляхів підвищення ефективності навчального процесу при вивченні курсу «Педагогіка». Характерною ознакою випробувального експерименту є застосування при його організації та здійсненні окремих елементів інноваційної технології. Результати проведення відповідної роботи доводять, що:

- ефективність методологічної підготовки майбутнього вчителя суттєво залежить від рівня розвитку виявлених психолого-педагогічних чинників, а саме:

*ступеня сформованості мотиваційно-ціннісної сфери (ставлення до педагогічної професії, усвідомлення значущості педагогічних знань, ціннісні орієнтації щодо місця дитини та педагога у навчально-виховному процесі);

*рівня розробленості змісту курсу педагогічної підготовки (змістово-понятєвий компонент), його структурованості, усвідомленості, чіткості;

*рівня організації операційно-діяльнісного компонента (застосування активних методів навчально-пізнавальної діяльності, створення структури педагогічних умінь, необхідних майбутньому вчителеві у процесі оволодіння базовими знаннями з педагогіки, детальна розробка методичного забезпечення практичних занять курсу).

- ефективність базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя значно зростає за умови цілеспрямованого впливу на розвиток означених

компонентів пізнавальної діяльності щодо засвоєння базових знань з педагогіки. Показник оптимальності навчальної методики вже в умовах випробувального експерименту перевищує 0,70 (середній показник становить 0,77). Одержані результати експерименту та проведеного контент-аналізу основних педагогічних понять підтвердили правильність проекту моделі базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя, яка була побудована на основі аналізу психолого-педагогічної літератури.

Проведена дослідницька робота дозволила розробити цілісну структуру технологічної побудови процесу формування у майбутніх учителів базових знань з педагогіки. Вона передбачала дослідження всіх аспектів цього процесу, починаючи з постановки цілей, проектування та організації навчання до перевірки ефективності створеної моделі. Особлива увага надавалася розвитку мотиваційної та аксіологічної сфер, підвищенню рівня сформованості змістового та операційно-діяльнісного компонентів діяльності майбутніх учителів щодо засвоєння ними системи базових знань з педагогіки. Найбільш вагомими при цьому виявилися методи, які стимулюють самостійність мислення майбутніх учителів.

Розроблено структуру навчальних методів, яка складається з чотирьох взаємопов’язаних груп:

1) *мотиваційно-стимулюючі* – бесіди, інтелектуальні ігри, які стимулюють пізнавальний інтерес до майбутньої педагогічної роботи та вивчення її основ; проблемні питання; розв’язування педагогічних задач та кросвордів; творчі завдання тощо;

2) *теоретико-пізнавальні* - методи аналізу, синтезу; контент-аналізу основних педагогічних понять; зіставлення, порівняння, абстрагування, моделювання педагогічних ситуацій; конструювання особистих визначень педагогічних понять; аналізу і узагальнення педагогічної літератури та передового педагогічного досвіду; анотування та реферування педагогічних першоджерел тощо;

3*) практичні* – навчальні дискусії, ділові ігри, ведення педагогічних словників, різні види самостійної роботи (з книгою, у зошитах, з навчальною документацією) тощо;

4) *контрольно-регулюючі* - тестові завдання різного рівня складності; розв'язування педагогічних задач, пов'язаних з понятєвим апаратом; виконання спеціальних методик тощо.

Впровадження у навчальний процес створеної технології відбувалося упродовж 1996-2000 років. Експериментальна робота охоплювала студентів І-ІІІ курсів фізико-математичного, природничого та філологічного факультетів Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (загальна кількість студентів 416). Експериментальне дослідження відбувалося за паралельною структурою, тобто було виділено два однорідні об′єкти - експериментальні та контрольні групи (кількість студентів відповідно 216 та 200). В експериментальних групах було введено у дію створену технологію формування базових знань з педагогіки, у контрольних

групах навчальний процес відбувався за традиційною побудовою. Зіставлення обох об′єктів дослідження проводилось як до експерименту, так і після нього. Це дало можливість порівняти вихідні та кінцеві характеристики процесу оволодіння базовими знаннями з педагогіки і довести ефективність запровадження запропонованої технології побудови навчального процесу. У таблиці 3 наведено середні показники рівня сформованості визначених знань і умінь студентів експериментальних і контрольних груп до експерименту і після нього. До експерименту не оцінювалися педагогічні знання студентів, оскільки вони тільки починали вивчення педагогічних дисциплін. Щодо педагогічних умінь, то студенти-першокурсники вже повинні володіти певною базою професійних умінь.

Таблиця 3

Результати формуючого експерименту
(середні показники рівня сформованості знань і умінь)

Знання та уміння	Показники до експерименту	Експериментальні групи	Контрольні групи
I. ***Знання*** 1. Загальні основи педагогіки		0,77	0,56
2.Теорія виховання		0,80	0,56
3. Дидактика		0,81	0,56
4. Школознавство		0,78	0,51
II. ***Уміння*** 1. Гностичні	0,52-0,60	0,81	0,53
2. Проектувальні	0,48-0,61	0,78	0,51
3. Конструктивні	0,47-0,64	0,80	0,50
4. Комунікативні	0,55-0,69	0,81	0,53
5. Організаторські	0,61-0,73	0,86	0,55

Відповідно до одержаних результатів оцінювання рівня сформованості у студентів визначених педагогічних знань та пов′язаних з ними умінь, майбутні вчителі були розділені на три групи за такими критеріями: логічність та аналітичність мислення, об′єктивність, всебічність бачення проблеми, широта та гнучкість мислення, вміння застосовувати одержані знання у практичній діяльності. В експериментальних групах високого та середнього рівнів володіння базовими знаннями з педагогіки досягли 83% (180 студентів), низького - 17% (36 студентів). У контрольних групах - відповідно 55% (110 студентів) та 45% (90 студентів) (Рис.1).

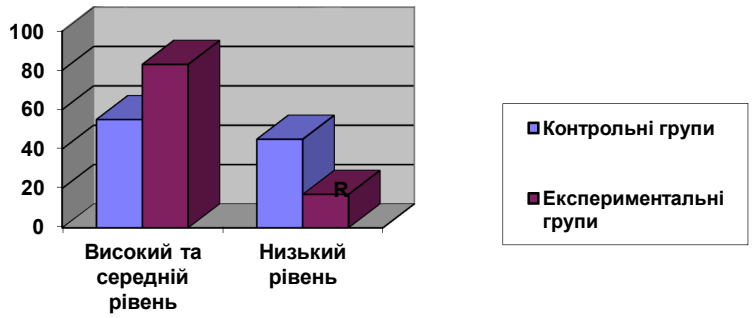

Рис. 1. Рівень сформованості базових знань з педагогіки у студентів експериментальних та контрольних груп

Одержані результати дозволяють стверджувати, що формуючий експеримент довів ефективність запропонованої технології. Показник оптимальності представленої технології складає 0,83 (тобто, певні знання та уміння сформовані у 83% студентів на високому та середньому рівнях).

Отже, проведене дослідження дозволило сформулювати ряд **висновків**, а саме:

- Педагогічні знання являють собою цілісну систему емпіричного та теоретичного матеріалу, накопиченого впродовж тривалого періоду історичного розвитку суспільства. Проведений ретроспективний аналіз розвитку науково-педагогічних знань довів, що становлення системи педагогічних знань відбувалося протягом тривалого періоду часу, поетапно, і кожен період характеризувався домінуванням того чи іншого типу освіти, становленням та розвитком певних компонентів наукових знань, формуванням структури самої педагогічної науки. Педагогічні знання у кожен з періодів відрізнялися такими показниками, як змістовність, ціннісність, процесуальними характеристиками, які відображалися у способах інтелектуальної діяльності вчителя. Водночас, цей процес характеризувався нерівномірністю розробки змісту головних компонентів знань, що пов’язано з соціально-економічними чинниками розвитку суспільства і підтверджує конкретно-історичний характер самої педагогічної науки.
- Система знань педагогічної науки є значно ширшою, аніж їх комплекс, що включений у нормативні курси вузівської педагогіки. До програми педагогічної підготовки майбутнього вчителя входять лише ті головні положення науки, теорії і методики виховання та навчання, засвоєння яких дозволяє студентам будувати для себе систему наукової інформації, яка є необхідною для професійної підготовки педагога-вихователя. Аналіз навчальних програм, підручників та посібників з педагогіки дозволив виділити певну структуру базових знань з педагогіки. За допомогою методу контент-аналізу виділено п’ять головних компонентів знань, а саме: 1) категорійний апарат педагогіки; 2)педагогічні теорії; 3) факти педагогічної дійсності; 4) педагогічні закони, закономірності, принципи; 5) знання про способи педагогічної діяльності вчителя-вихователя.

- Аналіз сучасного стану теоретико-методологічної підготовки вчителя та традиційної загальнопедагогічної підготовки студентів вищих навчальних педагогічних закладів свідчить про те, що в цілому рівень методологічної підготовки майбутнього вчителя є недостатнім. Було виявлено певне відставання та недорозвиненість мотиваційної сфери майбутніх учителів щодо оволодіння базовими знаннями з педагогіки, яке впливає на подальший рівень розвитку у студентів визначених педагогічних знань та пов′язаних з ними умінь. Крім того, недостатньо глибоко сформовані у студентів уявлення про сутність головних компонентів педагогічних знань, зокрема, про цілі, закономірності, принципи, форми та методи виховної і навчальної діяльності педагога. Останнє, в свою чергу, впливає на рівень розвитку професійного мислення студентів та на процес формування у них умінь, пов′язаних з аналізом, проектуванням та конструюванням елементів цілісного педагогічного процесу.
- Теоретико-методологічна підготовка майбутнього вчителя з педагогіки повинна орієнтуватися на високий рівень підготовки фахівця і має бути побудована таким чином, щоб студенти оволодівали основами педагогічної теорії у процесі спеціально організованої діяльності шляхом застосування дослідницьких методів при розв'язуванні педагогічних задачних ситуацій. Така побудова навчального процесу формує евристичний стиль мислення студентів, створює необхідне підгрунтя для наступного творчого використання ними своїх педагогічних функцій, спонукає до самостійного дослідження тих чи інших педагогічних явищ.
- Створена експериментальна модель базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя та здійснена на її основі експериментальна робота доводять, що ефективність методологічної підготовки майбутнього вчителя залежить від рівня розвитку таких компонентів пізнавальної діяльності: а)ступеня сформованості мотиваційно-ціннісної сфери (ставлення до педагогічної професії, усвідомлення значущості педагогічних знань, ціннісної орієнтації щодо місця дитини та педагога у навчально-виховному процесі); б) рівня розробленості змісту курсу педагогічної підготовки (змістово-понятєвий компонент), його структурованості, продуманості, чіткості; в) рівня організації операційно-діяльнісного компонента (застосування активних методів навчально-пізнавальної діяльності, науково-педагогічних методів дослідження, створення структури педагогічних умінь, необхідних майбутньому вчителю у процесі оволодіння базовими знаннями з педагогіки, детальна розробка методичного забезпечення практичних занять курсу).
- Експериментальна перевірка розробленої технології навчання студентів базових знань з педагогіки підтвердила її ефективність (показник оптимальності в середньому складає 0,83). Відбулися суттєві зміни у розвитку таких структурних компонентів навчальної діяльності: а) значно збагатилася мотиваційна сфера майбутніх учителів щодо вивчення теорії педагогіки, основою якої є потреби глибше пізнати сутність головних педагогічних явищ та процесів, закономірності розвитку дитини, форми та методи навчально-виховної діяльності з метою оптимального розв′язання педагогічних задачних

ситуацій; б) в основі цільових установок майбутнього вчителя формується орієнтація на ідеї гуманістичної особистісно орієнтованої педагогіки, побудованої на основах виховання молоді на культурно-історичних традиціях рідного народу з творчим використанням елементів національних систем виховання інших народів; в) рівень сформованості у студентів експериментальних груп базових знань з педагогіки та пов′язаних з ними умінь випереджає відповідний рівень у контрольних групах та суттєво зростає порівняно з вихідним рівнем. Помітною є тенденція до вирівнювання якості набутих знань з різних розділів курсу педагогіки у вищих закладах освіти та підвищення рівня сформованості гностичних, проектувальних та конструктивних вмінь, які, як правило, відстають при застосуванні традиційної побудови викладання курсу.

Виконане дослідження дозволяє висловити такі **рекомендації** Міністерству освіти і науки України:

- враховувати рівень базової педагогічної підготовки студентів при акредитації педагогічних закладів освіти;
- враховувати створену структуру базових знань з педагогіки при розробці державних стандартів педагогічної освіти.

Розроблені методичні матеріали можуть використовуватися як при підготовці майбутнього вчителя, так і у процесі підвищення кваліфікації вчителів закладами післядипломної педагогічної освіти.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо у кількох напрямах, а саме: *у сфері історико-педагогічної науки* – глибокої теоретичної розробки потребує аспект становлення та розвитку основних компонентів науково-педагогічних знань як у загальному плані, так і з точки зору окремих педагогічних понять; дослідження впливу філософських систем на розвиток освіти*; у сфері загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя* – потребують подальшого вдосконалення зміст, структура та організація навчального процесу під час викладання циклу педагогічних наук у вищому педагогічному навчальному закладі.